

ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОНТЕКСТ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ВІЗУАЛЬНИХ МИСТЕЦТВ

Анотація. Вища мета естетичного виховання – духовний розвиток людини. Емоції і почуття, які виникають у “спілкуванні” з мистецтвом, спонукають до рефлексії, глибокого самопізнання, що впливає на становлення системи цінностей. Це дозволяє ввести в науковий тезаурус поняття емоційно-ціннісного контексту естетичного виховання як необхідної умови досягнення його мети. Дотримання емоційно-ціннісного контексту передбачає комплекс методів і підходів, серед яких – врахування гедоністичного характеру сприймання мистецтва.

Ключові слова: естетичне виховання, естетичне сприймання, візуальні мистецтва, цінності, емоційно-ціннісний контекст.

Естетичне виховання і мистецьке навчання нерозривно пов'язані в цілісному навчально-виховному процесі. Його вища мета – не просте засвоєння знань і навичок, а становлення повноцінної особистості учня в комплексі її граней. Це і розширення світогляду, і розвиток творчих здібностей, і, безумовно, набуття нових знань, збагачення життєвого досвіду. А головне – духовне зростання, що відбувається завдяки певному напруженню емоційно-почуттєвої сфери, без якого неможливе сприймання і творення мистецтва.

Саме це напруження є розвивальним імпульсом, поштовхом до осмислення своїх почуттів, а отже – глибокого розуміння себе, різних явищ життя і свого ставлення до них, тобто – формування системи цінностей і їх усвідомлення, осмислення. Отже, емоції і почуття, які виникають в учнів у процесі естетичного виховання, невід'ємні від ціннісного компонента самосвідомості.

З огляду на це доцільно ввести в науковий тезаурус поняття емоційно-ціннісного контексту як необхідної, природної і стійкої сенсової визначеності і спрямованості естетичного виховання в комплексі усіх можливих методів, технологій, підходів тощо.

Дотримання емоційно-ціннісного контексту естетичного виховання передбачає створення оптимальних умов для отримання учнями нових знань, розширення мистецького інформаційного поля, увагу до проявів індивідуальних реакцій вихованців, повагу до їхніх почуттів і думок, спонукання до рефлексії, надання можливостей висловлювати свої судження в різний спосіб: усно,

письмово, в дискусіях і обговореннях. Необхідно звертати увагу на ступінь усвідомленості учнями своїх мистецьких уподобань, розуміння того, чому їм подобається (або не подобається) той чи інший твір, які думки і почуття у них виникають, які нові грані власної особистості їм відкрилися.

Психологічний феномен сприйняття мистецтва відіграє важливу роль в побудові педагогом виховної дії. Доведено, що “процес художнього сприйняття в широкому розумінні освоєння мистецьких цінностей за допомогою активної діяльності реципієнта має свої закони, вимагає знання “мови” мистецтва, творчої співпраці, розвинених здібностей і смаку, естетичного досвіду і психологічної зосередженості на об'єкті сприйняття.

Сприйняти твір мистецтва — це означає проникнути в таїну його багаточисленних семантичних відтінків настільки, щоб пройнятися емоційністю і уявою, співпереживати, тобто перетворити інформативний процес у творчо продуктивний. Крім того, увесь складний психофізіологічний механізм сприйняття і “бачення” художності як такої у мистецтві не залишається ізольованим від культурного і соціального середовища, його впливу на поведінку індивіда. Тобто він настільки ж детермінований передумовами щодо характеру сприйняття світу людиною, наскільки визначальними залишаються закони чуттєвої диференціації відношень з навколишнім середовищем, включаючи світ художніх цінностей” [2, с. 231].

Емоційно-ціннісне ставлення школярів до творів мистецтва виявляє себе через їхні індивідуальні мистецькі уподобання. Психологічним рушієм (частіше прихованим, неусвідомленим) для виникнення уподобання в певному виді мистецтва, творчості художника, архітектурному стилі, жанрі живопису тощо є задоволення – особливе позитивно забарвлене почуття, яке виникає тоді, коли твір мистецтва сподобався, зацікавив, “припав до душі”.

Задоволення виникає також у процесі власної художньої творчості: як від самого процесу, так і від його результату, якщо він задовільняє виконавця. Переживання задоволення викликає природне бажання в його продовженні, отже – подальшому спілкуванні з мистецтвом, поглибленні знань про нього, реалізації власного творчого потенціалу, пошуку нових естетичних вражень.

Академік І.Д. Бех зазначає: “Педагогові як організатору художнього виховання підростаючої особистості важливо орієнтуватися на те, що якраз повнота насолоди є головним критерієм художнього розвитку. Тож всі його методичні засоби мають бути спрямовані на досягнення такого емоційного стану особистості. Перебіг естетичного сприймання, тобто його процес є переживанням як милуванням, результат якого – насолода. Це основний закон художнього виховання особистості” [1, с.42].

Візуальні мистецтва, тобто ті, які сприймаються зором: архітектура, живопис, графіка, скульптура, декоративно-ужиткове мистецтво, фотографія, відео-арт, інсталяція, перформанс тощо викликають задоволення в процесі споглядання і замилювання формами, кольорами, пропорціями та іншими засобами художнього вираження. Сприймання ж змісту, ідеї – вторинне, адже у творі мистецтва ідея залежить від художньої форми. Якою значною не була б задумана автором ідея, яким глибоким не був би закладений зміст, за умови невиразності, слабкості художньої форми вони втрачають свій сенс. Мистецтво зникає...

Отже, використовуючи засоби різних мистецтв в естетичному вихованні школярів, важливо фіксувати їхню увагу на особливостях і значенні художньої форми, яка є носієм змісту. “...Відчуття естетичної насолоди буде не тільки неповним, але і суттєво збідненим, якщо формотворчі засоби мистецтва пройдуть повз увагу учня. Більше того, є серйозні підстави вважати, що естетична насолода значною мірою виникає під впливом осягнення краси формотворчих засобів... Закон єдності змісту і форми у сприйнятті учнів нерідко набуває характеру яскравої реакції перш за все на окремі засоби виразності, і вже через них до усвідомлення естетичної сутності твору. Чи слід педагогу нівелювати художню реакцію учнів, коригувати перше естетичне враження, викликане сприйманням формотворчих ознак, неодмінно, тут же і зараз переключаючи увагу учнів на сутність змісту твору? Знання закономірностей естетичного сприймання, а особливо дитячого, дає підстави для твердження – естетичність першої реакції на мистецтво необхідно зберегти. Педагог має закріпити, розширити відчуття естетичної насолоди від першого

сприймання мистецтва, ні в якому разі не переходити на повчальне тлумачення змісту чи виражальної ролі художніх засобів виразності” [5, с. 25].

Необхідно вчити школярів сприймати мистецтво як естетичне явище, розуміти виражальні засоби різних мистецтв, вміти їх “смакувати”, тобто – відчувати насолоду, задоволення. Отримані враження закарбовуються в пам’яті і спонукають до їх поповнення. “...Існує так званий емоційний вид пам’яті, куди “записується” все те, що створило приємне враження – під час подорожі, при огляді архітектурних шедеврів, в запам’ятовуванні п’єс та декорацій, які мають естетичний вигляд, картин та інших предметів, що виставляються в музеях або на персональних виставках митців. Безсумнівно, в кожному з цих випадків присутній елемент внутрішньої, емоційно-смакової оцінки” [3, с. 51].

Гедоністичний характер сприймання творів мистецтва дедалі частіше привертає увагу науковців. “Розвивальні можливості мистецької діяльності можуть бути зреалізовані тільки за умови стимулювання в учнів гедоністичного ставлення до естетичних явищ. Відчуття краси, переживання гармонії, досконалості, усвідомлення прекрасного як духовного піднесення – неодмінна характеристика естетичного пізнання. Немає сумніву в тому, що поза гедоністичним ставленням процес сприйняття і творення мистецтва буде не тільки неповним, а й взагалі не відбудеться, як, на жаль, немає сумніву і в тому, що сучасні орієнтири мистецької освіти надто мало уваги приділяють гедоністичним моментам” [5, с. 23].

Віддаючи належне “красі” як провідній категорії класичної естетики, важливо враховувати, що емоційно-ціннісне сприймання розвивається не лише на основі позитивних, а й негативних емоцій, вражень, які можуть викликати певні художні твори. І це закономірно, оскільки людині не може подобатися все. Тим більше, що мистецтво є виразником як світлих, так і темних сторін людського “Я”.

Дуальність прекрасного і потворного знаходила своє вираження у творах мистецтва різних епох і народів. Деякі напрями сучасного мистецтва програмно орієнтовані на те, щоб шокувати глядача, викликати негативні переживання. З таким мистецтвом ми все частіше зустрічаємося в сучасних арт-галереях і

музеях. І, якщо молодші школярі потребують естетичного виховання виключно на прикладах красивого, наповненого позитивним змістом мистецтва, то підлітки і старшокласники цілком спроможні сприймати і критично оцінювати будь-які творчі експерименти, мистецькі “провокації” і виклики. Адже вони також апелюють до емоційно-почуттєвої сфери, осмислення реципієнтом власного ставлення до трансльованих цими творами смислів, отже – до “шліфування”, визначеності ціннісних орієнтацій.

На цьому емоційно-чуттєвому підґрунті зростає емоційно-ціннісне ставлення до творів мистецтва. Корисна звичка до рефлексії, вміння фіксувати й піддавати осмисленню емоції і почуття, набуті в контексті естетичного виховання, розповсюджуються на всі аспекти буття людини, розвиваються і вдосконалюються протягом життя, спонукають до глибшого самоусвідомлення, розуміння своїх життєвих цінностей, допомагаючи людині в самореалізації і успішній соціальній комунікації.

Література

1. Бех І.Д. Акценти мистецької творчості та виховання особистості / Іван Дмитрович Бех // Естетика і етика педагогічної дії. – 2012. – Вип.3. – С.38-43.
2. Естетика: Підручник / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко; За заг. ред. Л. Т. Левчук. – Київ:Вища школа, 1997. - 399 с.
3. Калашник Н.Г., Вертегел В.Л. Самостійна робота – потужний засіб сучасної освіти і виховання: Навчально-методичний посібник з питань формування естетичних смаків студентської молоді в навчально-виховному процесі. – Запоріжжя: Зап. нац.універ, 2005. – 326 с.
4. Мелик-Пашаев А.А. Аксиомы, полуистины, предрассудки педагогики искусства / А.А. Мелик-Пашаев // Искусство в школе. – 2007. – №5. – С.3–6.
5. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін)//Галина Микитівна Падалка. – Київ: Освіта України, 2008. – 274 с.

Збірник матеріалів конф. ІПВ, жовтень 2018